

Buharlı gemilerin icadı Samsun'un kaderini değiştirdi

Türkiye'nin kuruluşuna giden süreçte ilk adımın atıldığı Samsun, bugün bölgenin merkezi konumuna gelmesini sağlayan süreçte en büyük kırılmayı 1830'lu yıllarda buharlı gemilerin icadıyla birlikte yaşadı. Buharlı gemilerin kullanılmasıyla birlikte Sinop'tan Samsun'a yön değiştiren ticari hareketlilik coğrafi konumunun verdiği avantajla kentin yıldızının parlamasına neden oldu

TÜRKİYE'nin kuruluşuna giden yolda ilk adımın atıldığı kent olan Samsun, tarihi sürecinde birçok değişim ve gelişim yaşadı. Birçok medeniyete ev sahipliği yapan ve coğrafi konumu nedeniyle önemli bir noktada bulunan Samsun, Türkiye'nin kuruluşuna giden sürece gelinceye kadarki dönemde yüzyıllar içinde birçok açıdan gelişerek bölgesinin merkezi konumuna geldi. Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Müdürü Prof. Dr. Kaya Tuncer Çağlayan, 1800 yılların başından Cumhuriyet'in ilanına kadar olan dönemde Samsun'un nüfusu, ticari, sosyal, askeri ve idari açıdan durumunu anlattı.

'KIYIYI İÇ BÖLGELERE BAĞLAYAN DOĞAL BİR GEÇİŞE SAHİP'

Çok önemli bir potansiyele sahip olan Samsun'un coğrafi özelliklerinin kentin tarihine de bir anlamda yön verdiğini dile getiren Çağlayan, "Şehrimiz o sarp büyük dağlar içerisinde kıyı ile iç bölge arasında ulaşımın zor olduğu bir bölge olan Karadeniz'de yer alıyor. Bölgenin genelinde kıyı ile iç bölgelerin birbirine bağlanması anlamında günümüzde bile çeşitli çalışmalar yapılıyor. Bu noktada Samsun kıyı bölgesi olan Karadeniz ile iç bölgeyi birbirine bağlayan bir doğal geçide sahip. Bu özelliğinin de etkisiyle Samsun özellikle 19'uncu yüzyılda büyük bir ivme kazandı" şeklinde konuştu.

'1840'LARA KADAR SİNOP ÖN PLANDAYDI'

19'uncu yüzyılda Karadeniz'de doğal limanı olan tek şehir Sinop'un büyük bir avantaja sahip olduğunu belirten Çağlayan, "Buradaki ticari ve askeri hareketlilik daha çok Sinop üzerinden olmuştur. Sinop 1840'lara kadar ticari ağırlığını ve askeri ağırlığı korumuş ama 1830-1840'larda dünyada bir değişim meydana gelmeye başlamış, o değişim de buharlı gemilerin aktif olarak icat edilip denizlere sürülmesidir. Bu çerçeveden baktığımızda şunu söyleyebilirim; 1840'lara kadar Samsun biraz Sinop'un gölgesinde kalmış ticari hareketlilik adına söylüyorum bunu. Anadolu'da güçlü devlet olma iddiasını taşıyan beyliklerin Karadeniz'deki ilk hedefleri daha çok Sinop olmuştur. Çünkü Sinop'u ele geçirdiğin zaman Karadeniz ticaretini bir anlamda elinize geçirmiş oluyorsunuz. Ticaretten gelen hem vergi kaynakları hem de aynı zamanda askeri hareketlilik kolaylığı açısından önemli" dedi.

'SİNOP'TAKİ TİCARET SAMSUN'A KAYDI'

Prof. Dr. Çağlayan, 1840'lara kadar Samsun'un aslında küçük bir yerleşim yeri olduğunu dile getirerek "Bölge sık ormanlarla kaplı bir alan ve yerleşim açısından çok da kolay değil. Özellikle Bafra ve Çarşamba ovaları o tarihlerde tarım yapılabilen ovalar değil. Daha çok bataklık, dolayısıyla insan hayatı için çok da kolay olan bir alan değil. Bu yönüyle de baktığımızda büyük bir nüfus yoğunluğu olduğunu göremiyoruz açıkçası belgelerden görebildiğimiz zaman. Samsun'un

yıldızı ne zaman parlamaya başlamış buharlı gemiler icat edilip Karadeniz'e ulaşınca Samsun'un yıldızı parlamaya başlamış 1838 ve devamında. Sadece teknolojik gelişim ve değişim değil aynı zamanda İngiltere ile 1833'de yapılan Ticaret Antlaşması daha sonra diğerleri ile yapılan serbest ticaret antlaşması Avrupalı büyük devletlerin Osmanlı coğrafyasına gelip serbestçe ticaret yapmasına neredeyse sıfır vergiyle mal alıp mal satmalarına imkân sağladığı için siyasi gelişmeler teknolojik gelişmelerle birleşmiş bu manada Samsun'un yıldızı parlamıştır. Çünkü buharlı geminin doğal limana ihtiyacı yok. Buharlı gemilerin doğal limana ihtiyaç duymadıkları için Samsun'un birden yıldızı parlıyor 1830'ların sonu ve 1840'ların başında" diye konuştu.

'SAMSUN 1910'DA 'MÜSTAKİL LİVA' STATÜSÜNE GETİRİLDİ'

İdari açıdan bakıldığında Samsun ilk başta Sivas eyaletinin Amasya Sancağına bağlı bir kasaba hükmünde olduğunu ve 19'uncu yüzyıl ortalarına kadar bu yapının böyle devam ettiğini ifade eden Prof. Dr. Çağlayan, "Kıyıda hareketlilik Samsun'un biraz diğer kıyı şehirleriyle olan ilişkisini de artırmış. Bakıyorsunuz doğusundaki Fatsa'ya kadar olan bölgede yoğunlaşıyor o zaman böyle olunca Payitaht Samsun'u 1846 yılında Amasya sancağı ve Sivas eyaletinden alıp Trabzon'a bağlıyor. Bu 1872'ye kadar böyle devam etmiş. 1872'den sonra 6 yıl bağımsızlık dönemi var ama 1878'de tekrar Trabzon'a bağlanıyor ta ki 1910'a kadar. Samsun 1910'da müstakil liva oluyor. Yani her hangi bir eyalete bağlı olmayan kendi kendine müstakil şehir hüviyeti kazanıyor" dedi.

'KENEVİR VE KENDİR ÜRETİMİNİN MERKEZİ SAMSUN'

Prof. Dr. Çağlayan, ticari açıdan bakıldığında Samsun'da çok önemli ürünler üretildiğini dile getirerek, "Kendir mesela Osmanlı yönetimi tarafından burada üretilmesi zorunlu tutulmuş. Osmanlı gemilerinin özellikle halat ve ben-

zeri ihtiyaçlarının tamamını Samsun karşılıyor. Devlet de zorunlu kılmış. Mutlaka Samsun ahalisi kendir kenevir üretmek zorunda diye, sabit fiyat da satmak zorunda. Bunun dışında pirinç ve tütün bölgede var" şeklinde konuştu.

'SERMAYE EL DEĞİŞTİRDİ'

1830'larda şehir merkezi nüfusunun 2 bin 600 civarında olduğunu bunun 4'de biri kadarının ise gayrimüslimlerden oluştuğunu belirten Prof. Dr. Çağlayan, "Samsun'un kent merkezinde 7 mahallesi var. Kasabaları, köyleri katacak olursanız tabi nüfus çok daha kalabalık. 1900'lerin başına geldiğimizde nüfusta ciddi bir artış olmuş yaklaşık 20 bine yaklaşmış şehir merkezi nüfusu ama gayrimüslim nüfusu da artmış. Ticari faaliyet 1800'lerde yani 19'uncu yüzyılda daha çok Müslüman tüccarın elindeyken 20'inci yüzyılın başında gayri Müslimlerin eline geçtiğini anlıyoruz. Bunu Samsun Ticaret Odası kayıtlarından anlıyoruz. Samsun Ticaret Odası kayıtlarında 1910'larda yönetim kurulunda 9 üyenin 7'si gayrimüslimlerden oluşuyor. Sermaye el değişmiş. Sermayeye yön verenler gayrimüslimler olmuş. Niye böyle olmuş İngilizlerin, Fransızların, Avusturya'nın şirketleri buraya buharlı gemiyle gelip burada mal indirip satıyorlar. Burada yerel ortaklarla bunu yapıyorlar. Ortaklar olarak dini dine benzeyen kendine muhabbet besleyen gayrimüslimler yani Rum ve Ermenileri istihdam etmişler. Temsilcilikler açmışlar. Şehrin 1800'lerdeki idari, ticari ve sosyal kültürel yapısında muazzam bir değişiklik yaşanmış" dedi.

'GÜÇLÜ AİLELER ÖN PLANA ÇIKTI'

Prof. Dr. Çağlayan, milli mücadele öncesi dönemine bakıldığında Samsun'da çok canlı bir ticari hayat söz konusu olduğu, kentin idari açısından da kendini ispatladığını ve 'Müstakil Samsun livası' halinde olduğunu söyleyerek, "Ama 19'uncu yüzyılda sadece Samsun'da değil Osmanlı döneminin o zayıflama

dönemine girdiği süreçte ayan dediğimiz yerel şahsiyetler ortaya çıkmış. Burada da devletin otoritesinin zayıfladığı dönemde bazı şahsiyetler 'Ben devletim' demiş adeta. Caniklizade Ali Paşa meşhurdur mesela, mezarı Bafra'dadır. Hazine darzade Süleyman Paşa ve oğulları, torunları mesela ön plana çıkmış. Bir de Nemlizadeler vardır onlar da Karadeniz'in güçlü ailelerinden birisidir. Samsun'daki güçlü aileler devlete yeri gelmiş çok yardımcı olmuşlar ama 'Devlet adına burayı ben yöneteyim' demişler" diye konuştu.

'BÖLGENİN MERKEZİ HALİNE GELDİ'

Millî mücadele dönemi öncesi yapıya bakıldığında Samsun'un bölgesel bir merkez olma statüsüne yükseldiğini dile getiren Prof. Dr. Çağlayan, "1800'lerin başına göre 100 yıl sonra artık Samsun görece bölgenin merkezi haline gelmiştir. Nüfus hareketliliği sermaye hareketliliği ve dolayısıyla siyasi hareketliliğin ve askeri hareketliliğin merkezi olmuştur" diyerek sözlerine şöyle devam etti: "Bizim Kafkasya seferlerimiz Samsun ve Trabzon üzerinden gemilerle sevk ve iskân edilir. Gemiler gelir Samsun'dan bir takım ihtiyaçlarını alır daha sonra Trabzon'a geçer oradan da alıp devam eder. Trabzon çok önemli bir vilayetimiz ama maalesef Rus işgali altına girdi. 1915-1916 itibarıyla baktığımızda Trabzon'da 1917'ye kadar süren Rus işgali var. Bu Rus işgali sırasında haliyle Trabzon'un yerli ahalisi bölgeden kaçmak zorunda kaldı. Bugün Samsun'da yaşayan Trabzon kökenli ailelerimizin en az 3'de 2'si 1915-1917 Rus işgali esnasında bu tarafa gelen insanların çocukları, torunları. Samsun'da bir nüfus yoğunluğu oluşmuş. Daha önceden 1864'de Kırım Kafkas göçmenleri Samsun'a gelmiş. Millî Mücadele sonrasında da Mübadele kapsamında Balkan Türklerinin yoğun gelişini dikkate aldığımızda Samsun kozmopolit bir yapıya sahip, göç alan bir kent olmuştur."

'BATILILARIN DİKKATİNİ ÇEKEN BİR ŞEHİR OLDU'

Prof. Dr. Çağlayan, 1800'lerin sonunda Samsun'un gelişen ve büyüyen bir şehir haline geldiğini dile getirerek, "Ticari faaliyeti artan, 10 civarında ülkenin konsolosluk veya konsolos yardımcılığı şeklinde temsilciliklerini açan batılıların dikkatini çeken bir şehirdir. Ve Samsun'daki aslında Türkiye'de daha sonra olacak olan bütün kırdan kente göçün erken dönemde yaşandığı bir şehirdir. Bu göçte daha çok gayrimüslimler şehre geliyor. 1800'de gayri Müslümlerin nüfusu yüzde 20 civarındaysa 1900'lerin başına geldiğimizde yüzde 40'lara çıkmıştır. Neredeyse yarıya yakını gayrimüslim bir şehir demektir bu" dedi. "Samsun limanı bütün Orta Karadeniz'in olduğu kadar Sivas'tan Diyarbakır'a hatta Halep'e kadar uzanan geniş bir bölgenin ihracat ve ithalat limanı olmuştur. Bu hareketlilik ister istemez Millî Mücadele döneminde Pontus projesinin gündeme getirilmesine zemin hazırlamıştır" değerlendirmesinde bulundu.

Kaynak: samsunsehirgazetesi.com

